

Andrej Rozman Roza
Ljubljana

UMETNOST KOT ADRENALINSKI ŠPORT

Vsake toliko se mi zgodi, da pišem¹ kakšno besedilo tik pred zdajci. V dogovoru z založnikom ali teatrom, če gre za gledališko besedilo, včasih že dosti pred tem določim datum, ko bo treba besedilo oddat. A ker imam zmeraj veliko dela, moram najprej dokončat vse, kar je na vrsti prej, in se zato redno zagrizem v projekt šele takrat, ko mi ne ostane drugega, kot da delam kot zmešan, prepojen s črnim čajem in od jutra do nezavesti. Zmeraj znova se muze najprej samo muzajo. Ko pa ugotovijo, da ni heca in da se bo treba krepko potruditi, če se vsi skupaj nočemo preveč blamirat, postanejo učinkovite. Kljub temu brez blamaž doslej ni šlo, saj sem predvsem takrat, ko sem pisal besedilo za svoje lastno gledališče, to besedilo včasih popravljal še na dan premiere in ga potem zvečer seveda še nisem znal. Zato sem si pomagal z raznimi včasih povsem očitnimi plonkceglci, pri katerih pa se mi je parkrat zgodilo, da zaradi utrujenosti nisem bil sposoben prebrat premajhnih črk. Enkrat pa tudi, da sem zaradi prehudega tempa vaj na premieri ostal brez glasu. Kritikov na take večere že dolgo več ne vabim, a ker so dogodki javno oznanjeni, včasih pridejo kar sami. Tako sem bil po premieri predstave *Passion de Pressheren* deležen svoje najljubše časopisne kritike, ko je Slavko Pezdir napisal, da je predstava »pokazala več duhovitosti in domišljenosti v konceptu kot pa v njegovi uresničitvi. Očitno bo za (po)polno izvajalsko sproščenost in suverenost avtor ter izvajalec nesporno zahtevnega in kompleksnega uprizoritvenega gradiva potreboval še nekaj ponovitev.«

Kadar pišem za druga gledališča, za založbe ali za *Cicibana*, sem hvaležen urednikom in režiserjem, ki mi v primeru, da besedilo ni takšno, kot bi ga želeli, to tudi povejo. Tako se mi je že zgodilo, da je knjiga izšla leto pozneje, kot bi morala, a sem še zdaj hvaležen uredniku, ki je zavrnil prvo, prehitro napisano verzijo. V večini primerov pa imam do svojega dela in njegovih konzumentov tako strahospoštovanje, da si za delo vzamem dovolj časa in oddam izdelek, s katerim so zadovoljni tudi naročniki. Ker čas, ki je potreben, da pridem do zadovoljivega rezultata, vzamem svojemu privatnemu življenju, me to spreminja v zmeraj hujšega deloholika. Čeprav to po svoji duši sploh nisem. Sem samo ambiciozen, poln strahu pred neuspehom in prežet z željo, da bi me imeli ljudje radi. Kar je seveda norost,

¹ Na avtorjevo željo besedilo ni bilo lektorirano.

saj me imajo zdaj ljudje radi zaradi mojega dela, medtem ko sem jim sam včasih prav zoprni. Predvsem pa sem zaradi potrebe po samopotrjevanju profesionalno deformirano poln samega sebe in samohvale.

Obsedenost z delom, v katero zaradi lovljenja rokov zmeraj znova padem, je sicer zelo učinkovita, a tudi strašno stresna. Res je, da se bom do smrti lahko hvalil, da sem v dveh mesecih napisal in na oder postavil uro in pol dolgo predstavo za dva igralca, ki je doživela prek osemdeset ponovitev in bila na koncu uspešno posneta še za televizijo (*Najemnina ali We Are The Nation On The Best Location*), a je tak športen odnos do umetnosti zelo dvorezen. Poleg zdravja najbolj trpijo odnosi z bližnjimi. Zaradi stresnosti poklica, ki ga opravljam, imam kar precej slabe vesti do tistih, ki so bili zaradi mojega dela prikrajšani za mojo pozornost in ljubezen.

Vendar ne gre samo za mojo osebno patologijo. To, da delam več, kot bi bilo zdravo, ni le posledica moje pretirane potrebe po pozornosti, ampak tudi statusa poklica, ki ga opravljam, v svetu, v katerem živim. Čeprav sem srečen, da lahko živim od tega, kar rad počnem, so te vse pogostejše obsedenosti z delom samoprevara, s katero plačujem ceno za svojo svobodo. Čeprav prinesejo tudi veliko delovnega užitka, tak način življenja in ustvarjanja ni tisto, kar bi si želeli, če bi imeli možnost izbirati med željami. Veliko bližje mi je tisto pisanje, s katerim se nič ne mudi. Z največjim užitkom in nič manjšo obsedenostjo sem pisal tiste pesmi, ki sem jih napisal še med počitnicami, namesto da bi igral sudoku ali reševal križanke. Takrat sem kot blazen pisal zato, ker me je vase potegnila poezija, ne pa roki, katerim sem zavezan. Pisanje sem kombiniral z družabnostjo. Potem pa sem si nakopal zmeraj več dela in mu bil zmeraj manjkrat kos tako zgodaj, da bi mi ostalo še toliko časa, da bi lahko resno zablužil.

Prepričan sem, da tak blazen pristop k delu ni samo posledica sodobnega tempa, ki je zmeraj bolj peklenski in ljudi deli na tiste, ki imajo dela preveč, in one, ki ga nimajo, ampak tudi slovenske kulturne politike, ki je nas, samozaposlene v kulturi, postavila v vlogo lastnikov proizvodnih sredstev in delodajalcev. Čeprav smo predvsem iskanci dela na področju, kjer je dela zmeraj manj in je zmeraj slabše plačano. Ko kot delodajalci delo najdemo, ga moramo, ne glede na svoj status podjetnikov, sami tudi opraviti, ob tem pa se spopadati z zmeraj več birokratskimi opravili, ki nam kradejo vse več časa, živcev in volje do dela. Tako moramo, če hočemo živeti kolikor toliko spodobno življenje, samostojni umetniki delati bistveno več kot umetniki, ki so zaposleni v javnem sektorju. Če hočemo preživeti sebe in tiste svoje bližnje, ki še niso pri kruhu, moramo zmeraj večkrat pozabiti na svoj prosti čas. Nasprotno od nas si umetniki, ki so zaposleni v javnem sektorju, lahko privoščijo za mene popolnoma nepredstavljivo neponižen odnos do umetnosti, ki ji služijo. Pred kratkim sem bil slučajno priča telefonskemu pogovoru mladega, v tujini izšolanega in doma samozaposlenega režiserja, z inšpicientom gledališča, v katerem je režiral predstavo. Predstava je bila tik pred premiero, a zaradi delovne zakonodaje in moči sindikata potem, ko dva tedna ni bilo vaj zaradi bolniške, na kateri je bila ena od igralk, ni bilo mogoče imeti vaje niti v nedeljo, dva dni pred premiero. Ko mi je razlagal situacijo, zaradi katere mu je bilo vnaprej jasno, da premiera ne bo takšna, kot bi morala biti, je šlo mlademu režiserju na jok. Enostavno ni mogel razumeti, v kaj je padel, ko se je vrnil v Slovenijo. Da je tukajšnja kulturna politika popolnoma zgrešena, saj obstaja vse več sposobnih in izobraženih umetnikov, ki zaradi vse večjega pomanjkanja dela živijo pod pragom revščine, opazijo tudi vsi gostujoči umetniki, ki se vključijo v našo kulturno produkcijo na podlagi raznih

evropskih programov. Razkorak med tržno in subvencionirano umetnostjo je pri nas zaradi majhnega jezikovnega trga in velike odvisnosti umetnosti od državne pomoči, nenormalno velik. Enako velika pa je tudi slepa pega, ki nam kot narodu onemogoča dojeti, da smo zabredli tako globoko v razpad vrednot, samopodobe in samozavesti tudi zaradi pomanjkanja refleksije, ki jo mora dajati družbi umetnost.

Umetnost je pri nas razumljena kot neko nujno zlo in nepotreben strošek, za kar si je umetnost v veliki meri kriva sama, saj se je pustila ujeti na subvencijske limanice, ki so večini umetnikov vse do nastanka samostojne države omogočale razmeroma udobno življenje. Ko pa nacionalna umetnost nacionalni politiki ni bila več potrebna za dokaz, da slovenski narod obstaja, je politika ohranila predvsem tisti del umetnosti, ki je birokratsko urejen in sindikalno zaščiten. Zato imamo zdaj na eni strani umetnost v javnem sektorju, za katero gre zmeraj večji procent proračunskih sredstev, umetniki v javnih zavodih pa imajo razmeroma solidne plače, na drugi strani pa samozaposlene v kulturi, med katerimi jih je zmeraj več pod pragom revščine. Pri čemer za tako veliko socialno razliko med enimi in drugimi ni nobene logike. Ker naj bi vsi delali nacionalno kulturo jezikovne skupnosti, ki je premajhna, da bi njeni umetniki lahko živeli na trgu, sem prepričan, da bi morali imeti vsi, ki smo samozaposleni v kulturi, enake možnosti za delo kot tisti, ki so zaposleni v javnem sektorju. Zakaj bi morali biti tisti, ki nismo zaposleni v velikih umetniških zavodih, v zmeraj večjem strahu za svojo socialno varnost? Oboji naj bi delali v prid kulturne razvitosti in identitetne samopodobe naroda, ki se je odločil za svojo samostojno pot. A javni kulturni zavodi se po vladni direktivi odločajo za varčevanje in radikalno manjšajo število zunanjih sodelavcev, zaradi česar odpušteni zunanji umetniki s statusom samozaposlenih v kulturi postajajo pri živem telesu izumirajoča vrsta. Čemur se moramo upret na vse možne načine. Vsi, ki smo zaposleni v kulturi zaradi komisijsko spoznane kvalitete strokovnih služb, smo javni sektor. Ne glede na to, da državne službe trdijo drugače, o tem ni dvoma. In ker živimo v času porasta evropskih nacionalizmov, bo to sčasoma tudi splošno znano in priznано. Le da bo takrat mogoče za velik in najvitalnejši del slovenske kulture mogoče že prepozno. Zato je treba že zdaj zahtevati, da se samozaposlenim v kulturi priskrbi delo ali pa lahko samozaposleni kot delodajalci samih sebe sami sebe odpustijo in se pošljejo na zavod za zaposlovanje. Ne pa da država, ki se brez slovenske kulture sploh ne bi mogla osamosvojiti, nekoga, ki zaradi slovenske v Bruslju požegnane raznarodovalne politike, nima ničesar razen vse večjih dolgov, obravnava kot kapitalista.

Še najbolj absurdno se mi zdi, da uradno veljam za samostojnega podjetnika, kadar na kateri od šol, kjer recitiram svoje pesmi, poslušam učiteljice, ki mi pripovedujejo, s kakšnim veseljem so otroci uprizorili katero od mojih besedil. Seveda sem zadovoljen, da je moje delo naletelo na zadovoljne bralce, a nekoliko šokantno se mi vseeno zdi, da je tako samoumevno, da lahko javni sektor krade nam, kulturniškim kapitalistom, avtorske pravice in da se nam zato, da uporablja naše pesmi za svoj učni program, ne oddolži s statusom, ki bi tudi nam omogočil sindikalni boj. Pri čemer je za moje pojme sporno že to, da za izposoje svojih knjig iz šolskih knjižnic ne dobim knjižničnega nadomestila. Verjetno se moramo vsi, ki nas uporabljajo v šolskih programih, organizirati in s pomočjo kakšnega dobrega odvetnika doseči svoje pravice še pravočasno. Se pravi, še preden bo slovenščina na slovenskih šolah postala izbirni predmet.

Da smo avtorji literature, ki jo otroci berejo pri pouku maternega jezika, izenačeni z vsemi ostalimi obrtniki v naši državi, je seveda samo eden od simptomov nezainteresiranosti slovenske družbe za svojo nacionalno identiteto in torej tudi za svojo, na slovenskem jeziku utemeljeno državo. Mogoče sem sicer preveč kritičen do mladih, a drugi simptom se mi zdi ta, da je med mladimi literati zmeraj manj takih, ki bi pisali inovativno literaturo za otroke.

Čeprav sem hotel pisat samo o svojem ustvarjanju, je to tako povezano s politiko države, na katero sem s svojim jezikom privezan, da brez nje ni šlo. Zato bom o drugih, bolj literarno tehničnih zadevah, pisal kdaj drugič. Zdajle zanje namreč nimam več časa, saj me s svojimi roki že čaka nekaj drugih tekstov. Urednici revije *Otrok in knjiga* pa sem obljubil, da ji tole pošljem do jutri zjutraj.

Andrej Rozman Roza